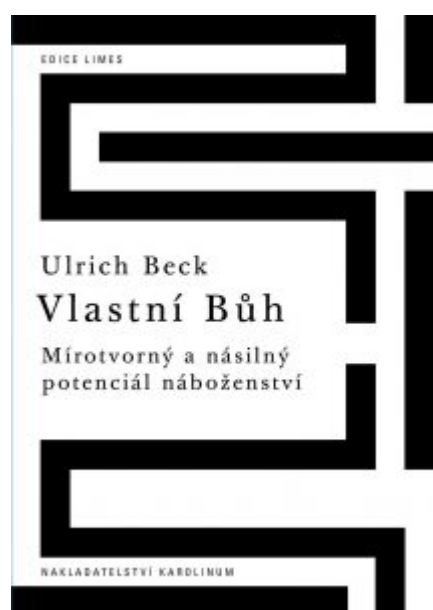

Dve tváre neúspešného konceptu

Eva Sládková

Sládková, E.: Dve tváre neúspešného konceptu. In: *Ostium*, roč. 15, 2019, č. 1.

Ulrich Beck: *Vlastní Bůh. Mírotvorný a násilný potenciál náboženství*. Preklad Tomáš Chudý. Praha: Karolinum, 2018. 207 s.

Diela nemeckého sociológa Ulricha Becka možno v oblasti spoločenských vied považovať za klasiku. Autor kníh *Riziková spoločnosť* (1986), *Vynalézání politiky* (1993), *Co je to globalizace?* (1997) a spoluautor (s manželkou Elisabeth Beck-Gernsheim) práce *Dálková láska* (2011) sa v diele *Der eigene Gott: Von der Friedensfähigkeit und dem Gewaltpotential der Religionen* z roku 2008 venuje potenciálu náboženstva. Treba podotknúť, že Beck sa téme náboženstva vo svojich textoch dlhodobo vyhýbal. Kniha sa snaží mapovať spoločenské dianie poznačené aktivitou alebo pasivitou veriacich jednotlivých náboženstiev. Obsahuje šesť kapitol a uzatvára ju doslov v českom vydaní *Moc bezmocného Boha* od Tomáša Halíka.

Kapitola 1 - Deník „vlastního Boha“: Etty Hillesum

Prvá kapitola je postavená na úryvkoch fiktívneho dialógu holandskej laičky Etty Hillesum a Boha. Ona a On pozorujú život v jeho obyčajnosti, deň po dni, mimo zjednodušovania. Ona a On spolu neriešia, iba pozerajú, pomenovávajú, rozmyšľajú nad vecami v sebe a okolo seba. Modlia sa najmä za Tam - Okolo seba, kde sa to v roku 1941, keď Etty začala písať denník, hemžilo drastickými správami, čo sa so Židmi a nežiaducimi osobami v Európe deje. Etty v sebe hľadá svetlo, ktorým možno prežiarit nastávajúcu temnotu z myšlienok ako: „na vnějších okolnostech toho, jak se zdá, příliš mnoho nezměníš, prostě patří k tomuto životu“ (s. 12). „Na velké hrdinské utrpení v sobě cítím dostatek sil, můj Bože, spíše se obávám tisíce těch drobných každodenních starostí, které mě občas obtěžují jako dotěrný hmyz“ (s. 13).

Prvá kapitola ukazuje, že keď sa človek nechá strhnúť niečím naozaj silným, ozve sa v ňom teofil. Riadky holandskej ženy a komentár Ulricha Becka k nim sú dôkazom, že slová, hľadajúce za človeka odpustenie, budú vždy tým z najsilnejších prejavov ľudskosti: „Všude, kam přijdu, chci napomáhat

sbratření takzvaných nepřátel..." (s. 15). Objaví hodnotu života a vlastný pokoj v priestore bolestnej všednosti sú úlohy, ktoré nemecký sociológ nikdy neobchádzal. V tejto knihe operuje s pojmami socializácie, rizikovosti či reflexie Ja ako detektívov seba samého: „*Vlastní život se jeví jako styčná plocha mezi dvěma nekonečny, jedno se rozprostírá směrem dovnitř a druhé směrem ven*" (s. 22). Beck ku svojej koncepcii individualizácie konečne pridáva potenciál viery.

Kapitola 2 - Návrat bohů a krize evropské moderny

V tejto kapitole zaznie, že sekularizácia stráca svoje dominantné postavenie. Osvietenstvo oslobodilo človeka od náboženstva „*dodávajúceho*" vieru ako hotový produkt, ktorú človek nemusí hľadať ani dobýjať. Náboženstvo sa v súčasnosti opäť vníma ako konkurenčné úsilie na myšlienkovom a spirituálnom „*trhu*" – žiada si kultiváciu. Náboženstvo je opäť nútené byť náboženstvom, „*tedy probouzet nevymýtitelnou spiritualitu člověka, potřebu a vědomí transcendence v lidské existencii, kultivovat je, praktikovat, celebrovat, reflektovat a tím subjektivně a veřejně uplatňovat*" (s. 33). Beck zastáva pohľad, ktorý prisudzuje modernizácii charakter univerzálneho procesu, ktorý paralelne prebieha v rôznych sférach (západná racionalita od Maxa Webera). Tento proces je so sekularizáciou neoddeliteľne spätý. Teórie modernity od Durkheima, Comteho, Marxa sú značne odlišné, ale súhlasia s Weberovým odkúzlením sveta v zmysle ústupu náboženstva zo sféry bežného života, čo je následok protestantskej reformácie.

Autor si všíma fenomén globálneho islamu a globálneho kresťanstva – sleduje priestor, kde prvky náboženstiev pôsobia silno. Tento priestor je širší ako hranice štátov. Beck upozorňuje, že kresťanstvo rozkvitá najviac mimo Európu. Nezabúda pripomínať, že v Európe máme náboženskú pluralizáciu, čo je dôsledok migrácie po druhej svetovej vojne. Spomína generáciu požadujúcu alternatívny život – tretiu generáciu migrantov, nemeckých moslimov, moslimských Európanov. Už druhá generácia hovorila jazykom novej domoviny lepšie ako rodným jazykom svojich rodičov. Beck kladie otázku nad tézou „*dedičnej*" sily ich presvedčenia – kde je viera hybnosťou integračných procesov a zvnútorňenia. Podľa autora u nich platí, že belonging (niekam patriť) nie je za jedno s believing (veriť). Toto belonging nie je súkromné a nie je isté ani to, či je deinštitucionalizované.

Z týchto ukazovateľov vyvstáva otázka tolerancie. Sekularizmus nepresunul náboženstvo iba do osobnej roviny. Vidíme, napríklad v oblasti politickej sféry, aj napätie, vyhraňovanie sa voči imigrantom alebo voči menšinám iných, voči kresťansky orientovaným stranám v Európe, ktoré chcú mier. Strany, ktoré dali základy Európskej únii, sú dnes zároveň karikované, respektíve vypadli z politickej hry a nanovo o ňu nanajvýš bojujú. Tento ich vnútorný zápas Beck vníma svojsky optimisticky.

Kapitola 3 - Tolerance a násilí: dvě tváře náboženství

Autor tu analyzuje problém, ako definovať náboženstvo a jeho hranice s nenáboženskou sférou a perspektívy náboženstva v rámci modernizácie. Poznomenáva, že úlohou kritického sociológa nie je náboženstvo hodnotiť, ale odkrývať dvojité tvár významov a funkcií (manifestnú a latentnú), ktoré náboženstvá plnia v individuálnom, sociálnom a politickom živote. Poukazuje na zväzovanie substantíva „*náboženstvo*" a adjektíva „*náboženský*". Substantívum definuje pre náboženstvo hranice, vymedzuje ho ako pojem. Byť náboženský zase odkazuje na žitie, stiera hranicu religiozity. Akoby v týchto úvahách Beck súhlasil s Augustínovým „*dobrym náboženstvom*", odkazujúcim na ľudskosť, ktorá nebojuje s protikladmi, ale ich prekonáva. Môžeme potom konštatovať, že ľudskosť – náboženskosť mala vždy globalizačný potenciál (por. s. 59).

V polovici knihy vystupuje na scénu teória reflexívnej modernizácie očami J. Habermasa. „*Normálně příslušníci životního světa čerpají postoje, jako je solidarita, z tradovaných hodnot a norem, z osvědčených vzorů komunikace. V průběhu racionalizace životního světa se ale tento podvědomý askriptivní konsensus scvrkne nebo roztrhne, a tak musí být v téže míře nahrazen cílenými interpretačními výkony samotných účastníků komunikace*" (s. 73). Tento citát dáva na zväzovanie, či

existuje rozdiel medzi náboženským univerzalizmom a kozmopolitizmom v praxi.

Na jednej strane vieme, že spoločnosť potrebuje ako tmel racionalitu, záujmy, triedy, trh, vedu i organizácie. Na druhej strane potrebuje geografické (priestorové) ukotvenie – národ, pôdu a spoločnú kultúru. Kde však majú miesto inštitucionalizované (cirkevné) rituály? Vynárajú sa ďalšie otázky: Sú tmelom inštitúcií emócie? Je možné prekonať Eliadove pojmy sakrálne a profánne? Je skúsenosť transcencie možná skrze svedectvo ústnej – charismatickej tradície? Je skúsenosť veriacich iba osobná? Nedá sa odmietnuť, že náboženstvo je protikladom individualizácie, ale zároveň je aj jej zdrojom (por. s. 86). Tento problém rieši Beck očíslovaním Individualizácie I a Individualizácie II. Prvá hovorí o individualizácii vo vnútri náboženstva (reformácia), druhá o individualizácii od náboženstva (koncept vlastného Boha, vychádzajúci z tradície M. Luthera).

Kapitola 4 - Hereze neboli vynález „vlastného Boha“

V tejto časti čítame, že individualizácia je nepochopená. Z. Bauman a A. Giddens tvrdia, že to nie je proces, ktorý vychádza z vedomej voľby alebo preferencie jednotlivca. Je výsledkom dejín moderných inštitúcií. To už ako prvý tvrdil Durkheim. Transcendentný majestát, ktorý sme udelili trhu, utilitarizmu, neoliberalizmu, je iba krádež posvätnosti svedomia a človeka, ktorý potrebuje rituál, tajomnú kvalitu a a cíti úctu i hrôzu, ak mu niekto profanuje idol a chce vnútiť pozlátku, generikum.

Kapitola 5 - Lest vedlejších dôsledků: pět modelů zcivilizování konfliktů světových náboženství

V piatej kapitole predstavuje Beck modely vedľajších dôsledkov (civilizovať prostredníctvom individualizácie náboženstva), trhový model (Boh ako zbožná forma), model ústavného štátu neutrálneho k náboženstvu (deliberatívna demokracia J. Habermasa), model svetového étosu náboženstiev (H. Küng) a metodologickú konverziu (M. Gándhí). Individualizácia viery zúčtovala so stotožnením religiozity a morálky, a zároveň spochybnila „kultúru čistoty“ (ortodoxie) multikulturalizmom.

Kapitola 6 - Mír namísto pravdy? Možná budoucnost náboženství ve světové rizikové společnosti

Tu sa Beck opiera o sv. Pavla a ideu globalizácie, ktorá je pozorovateľná od apoštolových prvých misijných ciest. Odvoláva sa tiež na encykliku pápeža Jána Pavla II. o misijnom poslaní z roku 1990. Globalizácia je náboženským dielom, je prácou na hraniciach, aj keď je občas vnímaná rozporuplne. Práve náboženstvá sú podľa Becka „obrie nadnárodné koncerty“, ktoré po stáročia strhávajú, ale aj budujú múry (ak sú previazané so štátmi a vládami).

Na záver môžeme konštatovať, že koncept vlastného Boha, nastolený v prvej kapitole, zostal v úvahách autora nedoriešený. Podľa Becka však budú pribúdať hľadači aj uprostred náboženstiev a cirkví – tí, ktorí by nemali byť pre svoj smäd po prameňoch mystiky opomenutí aspoň vlastnými.

PhDr. Eva Sládeková
Katedra filozofie
Filozofická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
Email: evelyn.sladekova@gmail.com